

Кузнєцова Ганна Валеріївна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри іноземних мов
Житомирського
державного університету
імені Івана Франка

**Сучасний підхід до аналізу англomовного художнього тексту у вищій школі:
постановка питання.**

Стаття присвячена проблемі оптимізації тактик аналізу художнього тексту студентами-філологами з залученням надбань сучасних лінгвістичних парадигм, що дозволяє підвищити вмотивованість процесу аналізу та його ефективність і забезпечити в такий спосіб якісне поліпшення розуміння студентами тексту, а також поглиблення їх загально-лінгвістичних знань і зацікавленість у роботі з художніми текстами.

Ключові слова: *художній текст, тактика текстового аналізу, нюанс смислу.*

The paper deals with the problem of optimizing the tactics of belle-lettres text analysis by philological students with the usage of the gains of contemporary linguistic paradigms. The given approach facilitates the very motivation of text-analysis process, raises its effectiveness and hence ensures in such a way the quality of text understanding by the students and the students' deepening and broadening of knowledge in general linguistics. The approach also provides the growth of interest to handling belle-lettres texts in general.

Key words: *belle-lettres text, tactics of belle-lettres text analysis, sense nuance.*

Глобалізаційні процеси, притаманні сучасному етапу розвитку суспільства як такого, викликають значні зміни у всіх сферах його життя. Цей факт наразі не викликає сумнівів, проте різні аспекти глобалізації, знаходячись у постійному розвитку, далекі від всебічного аналізу й вивчення, також викликають неоднозначне розуміння й інтерпретацію у науковців-гуманітаріїв і не завжди позитивне сприйняття серед членів соціуму.

Зрозуміло, що глобальні інтеграційні процеси не обминули й сферу освіти, зокрема вищої освіти. Відзначається, що освіта зазнала суттєвих змін під впливом

нових викликів сучасності і в результаті сама стала одним із чинників важливих змін у суспільних системах [1, с.18; 2, с. 319]. При цьому сучасна освіта покликана забезпечити оптимальний баланс між локальним і глобальним, адже людина, яка формується як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу та соціуму, могла жити й успішно діяти в ньому, а також нести певну частку відповідальності за нього. Стосовно освіти, нові стратегії мають враховувати тенденцію неминучого втягування країн у процес глобалізації, з іншого боку вони повинні бути спрямованими на підвищення національної конкурентоспроможності при збереженні національно-культурної специфіки. Іншими словами національні системи освіти фактично стоять перед вибором: намагатися зберегти власні традиції і стандарти, тим самим ризикуючи бути буквально виключеними з глобалізованого освітнього поля, або поступитися в умовах експансії більш динамічних і конкурентоспроможних освітніх моделей і таким чином ризикувати втратою значної частини власної національної ідентичності.

Найяскравіше особливості сучасного функціонування освітньої системи в умовах глобалізації виявляються у парадигмальних зрушеннях, змінах у ціннісних орієнтаціях тих, хто навчається, в інтеграції освіти в ринкові відносини, посиленні конкуренції між навчальними закладами як усередині одної країни, так і в міжнародному вимірі, в уніфікації освітніх практик, а також у формуванні нового типу освітнього простору – інтернет-простору, який сприяє бурхливому розвитку нових форм освіти – дистанційного навчання, віртуальних і корпоративних університетів, транснаціональних навчальних центрів [1, с. 19]. Крім того важливою рисою суспільного простору XXI століття є розрив між двома основними напрямками руху сучасної цивілізації – науково-технічним і суспільно-гуманістичним, який може бути потенційно небезпечним для подальшого формування освітнього поля.

Усі названі, а також інші, чинники сучасної освіти неминуче вносять корективи до тактики навчального процесу на всіх його ступенях, до набору і домінуванню конкретних форм і методів, а також до смислових чинників освітньо-навчального процесу. Сказане стосується практично усіх навчальних дисциплін, як традиційних для навчальних програм, так і тих, які були ведені до них протягом останніх 10-12 років.

Українські освітяни добре розуміють серйозність теперішнього моменту, адже саме від оптимальної пропорції між урахуванням глобалізаційних чинників і збереженням найважливіших національних надбань залежить, чи стане українська освітня система маргінальним додатком до близьких за способом організації та змістовним наповненням систем освіти, які посідають свій сегмент у світовому освітньому просторі, чи вона буде спроможна стати невід'ємною складовою європейського і світового освітнього простору, забезпечивши його самобутнім власним доробком. Висловлюється думка, що у кращому випадку може йти мова про успішне пристосування українських національних стандартів освіти до європейських і світових: приймаючи основні світові освітні стандарти, зберегти найважливіші національні елементи [3, с. 10], у першу чергу, змістовні.

Наведені вище положення мають знайти своє застосування у практиці викладання усіх дисциплін в українських вишах. Це серйозна справа, яка вимагає неабиякої підготовки, проте стрімкий суспільний розвиток вимагає достатньо швидких реакцій з боку освітян щодо їх практичної викладацької діяльності: за даними американських дослідників у багатьох професіях старіння знань спеціаліста (зниження компетентності на 50%) настає менш, ніж за 5 років [4, с. 40], тому оновлення змістовної складової навчальних дисциплін фактично не допускає зволікання.

У процесі підготовки спеціалістів з англійської філології значне місце посідає навчання тактикам і технікам аналізу тексту, зокрема художнього тексту. Адже вміння аналізувати текст є безумовним маркером адекватності/неадекватності його правильного й повного розуміння і, відповідно, свідченням ступеня професійної підготовленості аналізуючого текст. В останній час викладачами шкіл та вишів неодноразово відзначався спад або навіть відсутність інтересу молодих людей до книги як такої, а також до читання. У зв'язку з цим пропонуються сучасні рекомендації щодо оптимізації та реформування вітчизняної вищої освіти, зокрема: істотне заміщення рухомим зображеннями та звуками необхідних для традиційного текстового навчання каналів інформації, що виявляється у відсутності серед молоді прагнення до читання, оскільки це швидко її втомлює [5, с. 77].

Очевидно, що такий підхід ніяким чином не сприяє зацікавленості студентів у читанні англомовних художніх творів, зокрема мовою оригіналу, що призводить до

значного збідніння у них літературних та естетичних знань. Тому вироблення нетрадиційних підходів до тактик аналізу тексту уявляється **актуальним** як таке, що сприяє «поверненню» студентів до читання, поглибленню їх естетико-літературних і країнознавчих знань і розширенню в такий спосіб їх загального інформаційного та естетичного світогляду. **Метою** пропонованої нами розвідки є демонстрація дещо нетрадиційного підходу до тактик текстового аналізу, яка підвищує зацікавленість читача до читання саме художніх текстів, оскільки дозволяє здобути з прочитаного нову, часто неочікувану, інформацію.

Пропоновані тактики текстового аналізу базуються на залученні надбань сучасної мовознавчої парадигми, коли при вивченні та описі кожного мовленнєвого явища однаково враховуються ті дві функції, які вони неминуче виконують: когнітивна (згідно з участю цього явища в процесах пізнання) та комунікативна (згідно з його участю в актах мовленнєвого спілкування). Відповідно, кожне мовне й мовленнєве явище може вважатися адекватно описаним та вивченим, якщо воно розглянуте на перехресті когніції й комунікації [6, с. 11]. **Новітнім** у нашому підході є саме залучення елементів когнітивної парадигми, що не є проблематичним для українських вишів, багато з яких включають до своїх програм спецкурси з когнітології (концептуальної лінгвістики) та герменевтики. Використання пропонованого підходу практично здійснює міждисциплінарні зв'язки й сприяє більш зрілому сприйняттю студентами мовознавчих предметів як взаємопов'язаної системи.

Раніше вже висловлювалася думка про недостатність на сучасному етапі вивчення художніх текстів тільки з позицій літературознавства та стилістики (що є традиційним) і доцільність залучення надбань когнітивної лінгвістики, яка має міждисциплінарний характер і активно використовує найрізноманітніші дані (з філософії, логіки, психології тощо) для пояснення багатьох проблем людського мислення та мовленнєвої діяльності [7, с. 7]. Відзначається, що зв'язок текстового аналізу з когнітологів передбачає звернення до мовленнєвої й текстової картини світу, що є основами загального фонду знань людини [8, с. 293; 9, с. 126]. Вважається, що залучення названих сучасних парадигм сприяє більш цікавому аналізу, який у свою чергу детермінує вищий ступінь розуміння студентами художнього тексту при аналізі. Цей чинник уявляється надзвичайно важливим, адже за даними дослідників читачі

розуміють від 40% до 70% іншомовного тексту [10; 11], що значно відрізняється від розуміння ними тексту, написаного рідною мовою. Зрозуміло, що підвищення ступеня та якості розуміння іншомовного (у нашому випадку англomовного) тексту є важливим і бажаним. Крім того, доцільно зупинитися на такому явищі як прихована інформація художнього тексту, яка доволі часто виявляється важливішою, ніж описувані факти й події, присутні на поверхневому рівні тексту. Можна згадати знамените висловлювання Е. Хемінгуея, відоме як «принцип айсбергу»: у художньому творі, як і в айсберга, лише незначна частина перебуває на поверхні; більша частина схована [12].

Прихована інформація художніх творів, яка найчастіше називається підтекстовою [13; 14] або імпліцитним змістом, становить особливий інтерес в аспекті текстового аналізу, оскільки, по-перше, потребує значного або часткового переосмислення повідомлення стосовно попередньо сказаного [15, с. 76], тобто додаткових когнітивних зусиль, які, уповільнюючи процес читання тексту, водночас підвищують інтерес читача до нього, а по-друге, текстові маркери підтекстового/імпліцитного змісту практично не піддаються формалізації й вичленовуються та групуються читачем знову ж таки в результаті когнітивних операцій. Адже згідно з поняттями сучасної лінгвістичної парадигми завдання полягає саме у когнітивному трактуванні процесів розпізнавання висловлень, що передбачає розуміння вербальної поведінки, а також комунікативної, у тому числі, імпліцитної поведінки [16, с. 128-129].

Пропонується наступна схема послідовних кроків текстового аналізу: виділення основного (базового) концепту твору – опрацювання всієї сукупності концептів, які може виділити адресат при читанні і які в результаті можуть бути зведені до основного концепту – виділення додаткових смислових нюансів у персонажних характеристиках (з зазначенням їх типу), в авторському мовленні та в інших контекстуальних типах оповіді – текстовий та смисловий аналіз таких додаткових нюансів смислу – визначення мовленнєвих одиниць, які актуалізують у тканині тексту виділені смисли або підсилюють їх – узагальнюючі висновки щодо результатів аналізу. Уявляється, що запропонована схема витримана за принципом «від смислу до засобу», «від складнішого до простішого», що наголошує в першу чергу на смислових параметрах тексту, але з іншого боку логічно приводить до

розпізнавання текстової ролі окремих мовленнєвих одиниць. Крім того, аналізуючий відходить від традиційного немотивованого пошуку тропів та інших виразних засобів, які дистантизують його від смислового цілого тексту.

Запропоновану схему можна застосувати до аналізу тексту відомого оповідання Е. Хемінгуея «Cat in the Rain (Кішка під дощем)».

1. Озаглавлення художнього тексту є цікавою естетично-філологічною проблемою. Дослідники погоджуються у концепції, що в самій семантичній структурі заголовку закладено семи, за допомогою яких втілюється основний (базовий) концепт твору, який піддається тлумаченню тільки після прочитування всього тексту і може мати опосередкований смисловий характер щодо змісту всього твору [17, с. 189], а саме, може бути заголовком-загадкою або заголовком-символом. В аналізованому оповіданні спостерігаємо заголовок-символ, значення якого може трактуватися глибше, ніж на перший погляд. Кішка під дощем втілює поняття чогось неприємно незвичного, невідповідного звичайній буденній ситуації, адже фонові знання читача свідчать про те, що кішка обов'язково втікає від дощу, тому що терпіти не може води. Тобто тут заголовок можна зобразити у вигляді такої концептуальної схеми: КІШКА ПІД ДОЩЕМ Є НЕЗАДОВОЛЕНІСТЬ ЖИТТЯМ, НЕПРИЙНЯТНІСТЬ СИТУАЦІЇ, ЯКА СКЛАЛАСЯ. Ця концептуальна схема виступає в контексті оповідання символом особистої невдоволеності, особистого нещастя, в даному випадку нещастя жінки, про яку йдеться в оповіданні.

2. Наведене вище трактування спирається на одержувані шляхом когнітивних операцій концепти самого тексту. Таких концептів чимало, й чи не найвиразнішим з них є концепт ДОЩ, що актуалізується в оповіданні більше десятка разів. Наведемо деякі приклади такої актуалізації:

... It was **rain**ing. The **rain** dripped from the palm trees. **Water** stood in pools on the gravel paths/ The sea broke in a long line in the **rain** and slipped back down the beach to come up and break again in a long line in the **rain** [18, с. 159].

... she opened the door and looked out. It was **rain**ing harder [18, с. 160].

... The table was there, washed bright green in the **rain**, but the cat was gone [18, с. 160].

... His wife looked out of the window. It was quite dark now and still **rain**ing in the palm trees [18, с. 162].

На основі семантичних і понятійних асоціацій читач логічно проводить паралель між дощем і сльозами, особливо коли йдеться про спостереження дощу через вікно: його краплі на склі найбільш асоціюються зі сльозами. Таким чином спостерігаємо концептуальний ланцюжок: ДОЩ – СЛЬОЗИ – НЕЩАСЛИВА ЖІНКА. Важливими є також концепти БАЙДУЖІСТЬ та ВІДСУТНІСТЬ РОЗУМІННЯ (у подружжя), які асоціативно виводяться з характеристики поведінки чоловіка, який ледве звертає увагу на те, що робить і говорить його дружина:

« ...Oh, shut up and get something to read,» George said. He was reading again» [18, p. 162].

Як видно з наведених прикладів, письменник вдається до неодноразового повтору, і простого, і понятійного, і це сприяє виникненню цілком певних асоціацій та логічних умовиводів у читача.

3. Важливу роль в оповіданні посідає концепт БАЖАННЯ, який знаходить численну актуалізацію в мовленні жінки, яка говорить про те, чого їй бракує в житті. Наприклад:

« ... **I want** to have a kitty to sit on my lap and purr when I stroke her.»

«... And **I want** to eat at a table with my own silver and **I want** candles. And **I want** it to be spring and **I want** to brush my hair in front of a mirror and **I want** a kitty and **I want** some new clothes.»

«... Anyway, **I want** a cat», she said, «**I want** a cat. **I want** a cat now. If I can't have long hair or any fun, **I can have** a cat» [18, c. 162].

Значна концентрація випадків вираження концепту БАЖАННЯ в тексті, а також помітне емоційне напруження, створюване використанням простого та понятійного повтору створює додатковий смисловий нюанс, який відіграє важливу роль в оповіданні. Услід за проф. Г. Г. Матвеевою під додатковим смисловим нюансом розуміємо мовленнєву тактику прихованого впливу мовця/письменника на адресат, яка актуалізується мовцем і адресатом миттєво і підсвідомо. За В. Н. Телія, нюанси смислу – це конотативні елементи у складі змістовної сутності, які не можуть бути співвіднесені з конотативним компонентом значення окремої мовної/мовленнєвої одиниці [19, с. 16]. Вони актуалізуються не одною мовленнєвою одиницею, а низкою мовленнєвих одиниць, об'єднаних загальним додатковим смислом, причому кожне використання такої одиниці виступає як смисловий сигнал.

Уся сукупність таких сигналів реалізує в тексті додатковий нюанс смислу. У нашому випадку цей смисловий нюанс можна сформулювати як ***неприкаяність, відсутність розуміння свого місця в житті***, притаманне жінці-персонажу оповідання й характерне для багатьох представників так званого загубленого покоління, одним з яких був і сам Е. Хемінгуей.

Названий нюанс смислу в аналізованому оповіданні реалізується не тільки у фрагментах тексту, що втілюють концепт БАЖАННЯ. Він сприймається як такий на фоні текстових актуалізацій перерахованих вище концептів, які утворюють концептуальну сітку оповідання, що слугує підґрунтям для когнітивних операцій асоціювання, які є підсвідомими. Виділення та аналіз додаткових смислових нюансів, присутніх практично у будь-якому серйозному глибокому художньому тексті та властивих тільки для цього конкретного тексту, є на наш погляд основним неформалізованим чинником, який може підвищити зацікавленість читачів-студентів у процедурі аналізу та в читанні взагалі.

4. Наступний етап аналізу є по суті традиційним, оскільки передбачає пошук тих мовленнєвих одиниць та засобів, які виступають текстовими актуалізаторами спостережених текстових ефектів: художніх деталей, пейзажних замальовок з конотативним значенням, тропів, повторів, метафор тощо. На цьому етапі чітко видно, як саме за допомогою мовлення в широкому смислі можна досягти виділених раніше ефектів, тобто проаналізувати текстову експресивну значущість мовленнєвих засобів, у тому числі й стилістичних.

5. Як узагальнення з аналізу можна стверджувати, що заголовок оповідання «Cat in the Rain» виступає як своєрідна метафора особистісного нещастя й неприкаяності. Вона набуває значення символу, що позначає самотню нещасну людину без місця в житті.

Підсумовуючи вищесказане, слід підкреслити доцільність пропонованого підходу в роботі з художніми текстами, який уявляється ефективним на сучасному етапі навчання у виші, з огляду на зміни в ментальності та ціннісних орієнтаціях студентів-філологів. Крім того, подібні тактики (які, зрозуміло, можуть бути доповнені) можуть слугувати своєрідним інструментом орієнтування студентів у важливих аспектах навчання й отримання освіти в цілому.

Список використаних джерел

1. Козловець М. А. Українська вища освіта в дискурсі глобалізаційних процесів / Авт. Кол.: П. Ю. Саух (кер.), О. Є. Антонова, О. С. Березюк та ін. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи.: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 18-32.
2. Науково-освітній потенціал нації: погляди у XXI століття /Авт. Кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К.: Навч. Книга, 2004. – Кн.2: Освіта і наука: творчий потенціал державо - і культуро творення. – С. 318-341.
3. Кремень В. Енергія інтелекту. Успіху досягають ті країни, у яких перше місце посідають не національні міфи, а розрахунок та інтелект // День. – 2011. – 13-14 травня. – С. 10.
4. Україна – 2015: Національна стратегія розвитку. – К., 2008. – С. 40.
5. Ковальчук В. Ю. Модернізація вітчизняної освіти як ще одне наближення до Європи // Україна в контексті євроінтеграції: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. – Наукове видання. – Суми: Вид-во СумДУ, 2005. С. 75-77.
6. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // Известия АН. Сер. Лит. и яз. – 2004. – Т.63. – №3. С. 3-12.
7. Скребцова Т. Г. Американская школа когнитивной лингвистики – СПб.: Наука. – 2000. – 214 с.
8. Филиппов К. А. Лингвистика текста. Курс лекций. – СПб.: Изд-во СПбургского ун-та, 2007. – 331 с.
9. Razan A., Alifanova S. Hermeneutic Approach in Teaching Home Reading // XVI TESOL – Ukraine International Conference: Current Studies in English: Linguistics and Methodology Perspectives. Book of Papers. – Zhytomyr, Kamianets-Podilsky.: Апостроф. – 2011. – Р. 126 –127.
10. Венделанд А. Э. К вопросу о композиционно-смысловой структуре учебного текста и ее влиянии на понимание.: Автореф. дис... канд... филол... наук. Электронный ресурс – Режим доступа: [childsy. ru >upload/dissertations/Венделанд_Ф_Э_2](http://childsy.ru/upload/dissertations/Венделанд_Ф_Э_2)

11. Роль фонових знань в розумінні іноземного тексту. Електронний ресурс – Режим доступу: [library.rsu.edu.ru>archives/6997](http://library.rsu.edu.ru/archives/6997)
12. Електронний ресурс – Режим доступу: www.medice.net/writers/main/ernest_heminguei/html
13. Сильман Т. И. Подтекст как лингвистическое явление // Филологические науки . – 1969. – №1. – М.: Высш. Шк... – С. 85-90.
14. Ляшенко Т. Підтекст та культурна компетенція адресата. // Наукові записки (Кіровоградськ. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка). – Серія: Філологічні науки. – 2010. – Вип. 89(5). – С. 44-47.
15. Кухаренко В. А. Типы и средства выражения импликации в английской художественной речи (на материале прозы Э. Хемингуэя) // Филологические науки. – 1974. №1. – С. 72-81.
16. Carson R. Linguistic Meaning, Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics // Mind and Language. –2002. – V.17, No1-2. – P. 127-148.
17. Кузнецова І. В., Кузнецова Г. В. Концептуальний аспект оформлення (на матеріалі сучасного англійського дискурсу) // Наукові записки (Кіровоградськ. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка). – Серія: Філологічні науки. – 2010. – Вип. 89 (5). – С. 186-190.
18. Selected Stories by Ernest Hemingway. – М.: Progress Publishers, 1971. – С. 159-162.
19. Кузнецова Г. В. Структурно-семантична варіативність фразеологічних одиниць в англійському художньому дискурсі: когнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі творів британських та американських авторів XX-XXI століть) : Автореф. дис. ... канд.. філол.. наук:10.02.04 / Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 23 с.